

פרק יט

מילה בעמידה דוקא?*

בספר אוצר הברית: אנציקלופדיה לענייני מילה, מאת המוהל הירושלמי הידוע, ר' יוסף ויסברג, מובא¹ כי:

יש אומרים דאין ראוי למוהל להיות סנדק, ויש אומרים דרשאי להיות סנדק. ובהערה שם² הביא את הפרי מגדים לשו"ע או"ח סי' תקפה, משבצות זהב אות א (כצ"ל) שהטעם שאינו ראוי למוהל להיות סנדק הוא משום דהברכה צריכה להיות בעמידה³, ועל כן פסקו האחרונים דצריך המוהל לעמוד בשעה שמל, וכשהוא סנדק אינו יכול לעמוד. ראה כורת הברית⁴ רס"ה סקי"א.

ואילו בהערה אחרת⁵ הביא את דעת בעל כורת הברית שם, "דאין לחוש להא דמילה דצריכה להיות בעמידה, משום דהיכא שיש מצוה בישיבה, וכגון הכא שנעשה סנדק, בזה לא אמרו שצריך למול בעמידה..."⁶, ומשמע מדבריו שמעיקר הדין צריך המוהל למול בעמידה.

והנה נראה לכאורה שיש לכך ראייה מדברי ר' אברהם קלויזנר (נפטר בסביבות 1408)⁷ שכתב: "כשמלין התינוק דין הוא להיות בעמידה",

* פרק זה יסודו בהערות שקיבלתי מאת תלמידי היקר, ד"ר ראובן קיפרווסר.

1 ח"א, ירושלים תשמ"ו, עמ' קלו, אות יד.

2 הערה כט.

3 ע"פ הירושלמי המובא בבית יוסף לטור או"ח סי' יח, שכל הברכות מעומד, וליתא בירושלמי דידן. וראה ב"ח שם ס"ק ת. וראה מש"כ במנהגי ישראל ח"ב, עמ' פה, שהיא שיטה ארץ-ישראלית, ע"פ מסכת סופרים וכו'.

4 לר' אליהו ב"ר משה צבי פוסק, לבוב תרנ"ג.

5 שם הערה ל.

6 עיין ביתר דבריו שם.

7 מהדורת הרי"י דיסין, ירושלים תשל"ח, סי' קמז, הגהה 3.

ומביא כראיה הפסוק, "ויעמוד כל העם בברית" (מלכים-ב כג ג), וכו'. ומקורו בתשב"ץ, לר' שמשון בר' צדוק (המאה הי"ד) סי' שצו, וז"ל: ועומד בשעה שמלין את התינוק, ומביא ראיה מ"ויעמוד העם בברית" (שם), ומן התלמוד, דאמרינן בפרק ר' אליעזר דמילה (שבת קלז ע"ב): המל מברך: בא"י אמ"ה אקב"ו על המילה, והעומדים שם אומרים: כשם שנכנס לברית, כך יכנס לתורה לחופה ולמעשים טובים וגו'.

קביעה זו מבוססת על מה דאיתא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, (סי' תקד) 8. שם נאמר:

והיה רגיל [המהר"ם] לעמוד בשעת קריאת התורה [ובשעה] שמלין את התינוק, והביא ראיה מן המקרא, "ויעמוד העם בברית" (שם), וראיה מר"א דמילה (שם): המל אומר: ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו, והעומדים שם [אומרים] כשם שנכנס לברית וכו' 9.

ואולם הראיה של המהר"ם מרוטנבורג היא מדיוק הלשון, "והעומדים שם אומרים..." ואילו לשון זה מתייחס לציבור ולא למוהל. וכך גם משמע ממה שנאמר שהוא "היה רגיל לעמוד בשעה שמלין את התינוק" - לא שהוא היה המוהל, אלא שהיה מן הציבור המשתתף בשמחת המילה. וכן מפורש בהדיא בדברי הארחות חיים, לר' אהרן הכהן מלונגיל (ראשית המאה ה-14) 10:

ומכאן [כוונתו ללשון הברייתא בשבת שם] הביא ראיה הר"מ

- 8 מהדורת רמ"א בלוח, בודפשט תרנ"ח (דפוס צילום, תל-אביב תשכ"ט).
- 9 הובא בספר ר' מאיר ב"ר ברוך (מהר"ם) מרוטנבורג, תשובות פסקים ומנהגים..., מאת רי"ז כהנא, ח"ב, ירושלים תש"כ, עמ' רס-רסא, סי' כח, וציין בהערות למרדכי שבת, תרב, עם השלמה בשלטי הגיבורים שם אות א, שם הביא גם ראיה מן הירושלמי (ביכורים ג ג), וסיים: "מכאן ראיה שאדם חייב לעמוד לפני עושי מצוה". ודברי המהר"ם מרוטנבורג הם גם בספר המנהגים דבי מהר"ם מרוטנבורג, מהדורת רי"ש אלפנביין, ניו-יורק תפרח"י, עמ' 80, ובעוד מקורות שצוינו להלן. וראה באור ישראל ג/ג (יא) ניסן תשנ"ח, במאמרו של הרב שלמה אלפרט, עמ' קמג סעיף ד, ושם הערה 4, על מנהגו של בעל ה"פני מנחם" מגור זצוק"ל, לעמוד מכסאו בזריזות כשראה את נושא התינוק נכנס.
- 10 ח"ב, ברלין תרס"ב, הל' מילה אות ז, עמ' 8.

נ"ע [=המהר"ם] שצריכין כל הקהל לעמוד כשמלין התינוק...
והוא היה נוהג לעמוד על רגליו וגו' ¹¹.

וכך הביא המהרי"ל במנהגיו ¹²: כשמלין התינוק דין להיות ציבור
בעמידה, דכתיב, "ויעמוד כל העם בברית" ¹³.

אמנם ר' ירוחם ¹⁴ הביא את דברי המהר"ם מרוטנבורג ¹⁵ וכתב:
"ואינו נראה לי רק בקריאה, כי דרך התלמוד לומר 'עומדים שם',
אע"פ שיושבים וגו'". והעיר רי"ז כהנא ¹⁶ על מה דאיתא בתשב"ץ סי'
קפב וכו':

מהר"ם ז"ל היה עומד בשעת קריאת התורה, ומביא מספר נחמיה
(ח ח) "וכפתחו עמדם כל העם", ולפי הפשט משמע עמד בעמידה
ממש.

ועל כך ציין הרי"ז כהנא ¹⁷ כי בתשב"ץ שם, בהגהת ר' פרץ, כתוב:
מיהו תלמודא מפרש בסוטה (לט ע"א), "עמדו", לכוון בשתיקה,
אבל לישב מותר. וכן משמע בירושלמי (מגילה ד א), גבי ההוא
דהוה סמיך בשעת קריאה (בשעה שהיה קורא בתורה), ואמר
ליה אידך, כנתינתה כך קריאתה, מה נתינה באימה ובעמידה ¹⁸,

11 והשווה כל בו סי' עג, עמ' מב.

12 מהדורת רש"י שפיצר, ירושלים תשמ"ט, עמ' תעט.

13 וכן יש לדייק מלשוננו של ר' דוד אבודרהם, הלכות ברכות, השער התשיעי,
דפוס ירושלים תשכ"ג, עמ' שנא: ועונים העומדים שם וכו'.

14 ספר אדם וחווה, נתיב א, סוף ח"ב, יד ע"ג.

15 וצ"ל ר"מ שם, ולא רמ"ה.

16 כהנא שם ח"א, ירושלים תשי"ז, עמ' קסא, סי' קט.

17 שם הערה 2.

18 בירושלמי דידן איתא: כשם שנתנה באימה וביראה, כך אנו צריכין לנהוג בה
באימה וביראה וגו'. ולא נזכר ענין העמידה כלל. כמו כן בירושלמי מדובר
ב"חד ברנש קאי מתרגם סמיך לעמידה..." וכו'. ראה הערת כהנא שם. אמנם
באהבת ציון וירושלים, לר"ב רטנר, ווילנא תרע"ב, עמ' 80-81, הביא גירסאות
הראשונים שהמקרה היה בענין קריאת התורה, (ואולם רובם פרפרזות ולא
ציטוטים). וראה מש"כ ר"י תמר, ב'עלי תמר' ח"ג, אלון שבות תשנ"ה, עמ'
קנא, "אף לגירסא דידן הדין הכא, שיש ללמדו מדין המתרגם וכל שכן הוא".
עוד הביא שם מספר פשטים ופירושים לרב יעקב מווינא, מגנצא תרמ"ח, פרשת
ואתחנן: טוב ליזהר מלסמוך בקריאת התורה, וכן בתפילה, כתיב: "ויעמוד פינחס

אף קריאתה באימה ובעמידה¹⁹. משמע, דווקא הקורא בתורה צריך לעמוד, אבל האחרים מותרים לישב, וכן נהג. ע"כ. והנה הטור (יו"ד סימן רסה), פסק: וצריך לברך מעומד, דילפינן "לכם לכם" מעומד וגו'. ופירש הפרישה:

דכתיב במילה, "המול לכם כל הזכר" (בראשית יז י), ובעומד כתיב, "וספרתם לכם ממחרת השבת" (ויקרא כג טו), ושם כתוב (דברים טז ט), "מהחל חרמש בקמה" - אל תקרא בקמה אלא בקומה.

ובהגהות והערות שבטור, מהדורת מכון ירושלים²⁰ צויין שמקור דרשה זו הוא בפסיקתא זוטרתא, לר' טוביא²¹. אמנם כשהדברים הובאו ברמ"א לשו"ע יו"ד (רסה א), שם הנוסח הוא: "האב והמוהל כשמברכים צריכים לעמוד (טור וב"י בשם ב"ה [=בעל העיטור])". ידוע שאין מראי המקום מאת הרמ"א עצמו, אלא מאן דהוא מן המתקינים לדפוס הוסיפן²². אכן הטור כאן עוסק בברכת האב שהיא צריכה להיאמר בעמידה, שהרי הוא כתב (שם): "ואבי הבן מברך... וצריך לברך

ויתפלל" (תהלים קו ל), ובירושלמי: מה נתינתה מעומד, דכתיב, "ויעמוד כל העם", אף קריאתה מעומד, עכ"ל. והעיר ר"י תמר שאין ירושלמי זו לפנינו. ובענין התרגום מעומד או מיושב, ראה מש"כ ר"י תמר שם ע"פ סדר ר' סעדיה גאון, ירושלים תש"א, עמ' שס: "ולא ישען לא הקורא ולא המתרגם לכותל או לעמוד", והוא ע"פ הירושלמי שלנו. אך התימנים נוהגים לתרגם במיושב. כך כתב כהנא שם. אמנם בספרו של הרב י' קאפח, הליכות תימן: חיי היהודים בצנעא ובנותיה, ירושלים תשכ"ח, עמ' 68, לא נזכר ענין זה, אלא להיפך, נאמר "עומד נער... ומתרגם תרגום אונקלוס אחרי הקריאה". וכן הוא בספרו של ר' יעקב ספיר, מסע תימן, מהדורת א' יערי, ירושלים תש"ה, עמ' 10.

19 בענין עמידה בשעת קריאת התורה, ראה מש"כ במנהגי ישראל ח"א עמ' עט, שם; ח"ב עמ' פג, קיג, רסב-רסג, שט.

20 ירושלים תשנ"ג, עמ' קא, הערה יט. ועתה יש להוסיף את אשר מובא בספר חקרי מנהגים: מקורות, טעמים ועיונים במנהגי חב"ד, לר' אליהו יוחנן גורארי', כפר חב"ד תשנ"ט, עמ' סב-עא, שהקיף את הנושא יפה.

21 סוף פרשת לך לך (בסוף הל' מילה שם), ובפרשת אמור (שם בסוף פסקא "עד ממחרת"). ובס"פ שלח. והובא בשמו בעיטור, הל' ציצית עו ע"ד, ובשבלי הלקט הל' מילה סי' ד, וכו'. ע"ע במבוא לפסיקתא דרב כהנא, מהדורת באבער, עמ' 7-4. ראה בטור שם.

22 וליתא בדפוס ראשון של השו"ע עם הרמ"א, קראקא של"ח-ש"מ. ראה מש"כ במנהגי ישראל ח"ב, עמ' רפג והמצוין שם. ועתה עיין בשו"ע או"ח, מהדורת מכון ירושלים, ח"א, ירושלים תשנ"ד, מבוא עמ' 35-36, שהציונים מופיעים לראשונה במהדורת קראקא שע"ח-שע"ט.

[שכח]

מעומד". ואילו הבית יוסף הביא כמקור לטור את העיטור²³, ואולם בעל העיטור מדבר בברכת המוהל²⁴. על כל פנים מצירוף דברי הטור והבית יוסף אכן למדנו כי בשעת הברכות צריכים המברכים לעמוד.

אחר כך הביא הטור את דברי המהר"ם מרוטנבורג (מתוך המרדכי שם) המדבר בעניינו של הציבור. ועל פי דבריו כתב הרמ"א שם: "י"א שכל העם שהם אצל המילה יעמדו, שנא', 'ויעמוד [כל] העם בברית', וכן נוהגים, מלבד התופס הנער שהוא יושב, וכו'". ועל כך כתב הגר"א (בביאורו שם אות ה): "י"א וכו'. וכמ"ש בגמ' העומדין שם כו', וכל זה חומרא בעלמא!". הוי אומר, כי עד כה לא מצאנו שום מקור (קדמון) מפורש שמחייב את המוהל לעמוד בשעת המילה, שהיא אינה בהכרח בו זמנית עם הברכה שהוא מברך עובר לעשיית מצות המילה²⁵.

23 הלכות מילה ח"ד, נד ע"ד; הלכות ציצית שער ג, ח"ב עו ע"ד.

24 ראה בהגהות והערות שבטור שם סי' יח.

25 ראה בכללי המילה לר' יעקב הגוזר, זכרון ברית ראשונים ח"א, בעריכת רי"מ גלאסבערג, קראקא תרנ"ב, עמ' 79: צריך לברך קודם שיחתוך הערלה (ע"פ פסחים ז ע"ב). אמנם שם עמ' 80 הערה 1 הביא את הרי"ף הל' ציצית עו ע"ב: מצוה שעשייתה גמר מלאכה צריך לברך משעת עשיה, כגון מילה. וכתב העורך שם: וצ"ע, ואולי צ"ל: אם לא בירך קודם יכול לברך כל שעת עשיה, וגו'. וצ"ע על הצ"ע שלו. וראה בספר אוצר הברית ח"א עמ' קמו, שהביא את החכמת אדם כלל קמט, שכתב שלא יתחיל למול עד שיגמור את הברכה, ודלא כיש מוהלים המראין חריפותן שתיכף כשמתחילין הברכה תותכין, וזה מעשה בורות וע"ה. וכן הוא בספר דרך פקודיך, לר' צבי אלימלך שפירא מדינוב (לבוב תרי"א), מובא באוצר הברית שם הערה מב. אמנם שם הביא שיש אומרים שיברך אחר החיתוך סמוך לפריעה, שהחיתוך אינו גמר המצוה, שו"ת תשב"ץ ח"ב סי' רעז, דמכיון דהמל ולא פרע כאילו לא מל הוי מברך [אחר המילה לפני הפריעה] ועובר לעשייתו. והובאו דבריו בערוך השלתן יו"ד סי' רסה סק"י. עוד כתב שם בעל עה"ש, לאחר שכתב שנראה שצריך לברך קודם המילה, שאין תרעומות על אלה המוהלים המברכים בעת החיתוך (נגד החכמת אדם); ואדרכא שפיר עבדי, חדא כיון דמסיימים הברכה בגמר החיתוך הרי זה עובר לעשייתו, כמו ברכת המוציא שגומרין אותה בגמר חיתוך הפת, כדאמרין בברכות (לט ע"א): צריך שתכלה ברכה עם הפת... וכו'. משמע מדבריו שעושים את החיתוך עם גמר הברכה. ואכן כך מצאנו בודנשץ, ח"ד עמ' 63 קטע 19: Indem er de letzten Worte sagt, so schneidet er zugleich die Vorhaut... הוי אומר, שידע בודנשץ כי המנהג הוא לעשות את החיתוך תוך כדי אמירת

אמנם ר' עקיבא איגר (1761-1837), בחידושו ליו"ד שם, כתב וז"ל: כשמברכים צריכים לעמוד, וכן המילה עצמה צריכה להיות מעומד, עיין ב"ח (או"ח סי' ח): כשמביאין התינוק למולו צריכים לעמוד מלפניהם, ברטנורא (פ"ג מ"ג מביכורים), ועיין בט"ז לקמן (סי' שסח סק"ב).

ואולם המעיין בב"ח שם יראה בעליל שמדובר בעמידה בשעת הברכה. ואף מה שהובא ממשנה ביכורים (ומן הירושלמי שם, שצויין לעיל הערה 9): "וכל בעלי אמנות שכירושלים עומדין בפניהם [של המביאים ביכורים] ושואלים בשלומם", אין עניינה אלא לציבור העומד בפני עושי המצוה, ולא בעושים עצמם.²⁶

על פי כל האמור לעיל, נראה כי אין שום מקור קדום וראשוני אשר קובע ברורות שעל המוהל לעמוד בשעת המילה, לאחר שבירך את ברכתו. והנה במנהגי ישראל ח"ו²⁷, עסקנו בכמה מענייני מילה, ובנספח לפרק זה²⁸ הבאנו מספר תמונות המתארות את טקסי המילה. אם נעיין בהן, נראה כי במקצתן המוהל אכן עומד בשעת המילה, כגון מס' 1-4²⁹, ואילו באחרות המוהל כורע על ברכיו בשעת מעשה המילה,

המילה האחרונה של הברכה. (ודלא כבוקסטורף, עמ' 97, לפיו אחרי הברכה עושים את החיתוך). ואם אכן כך, צריך היה לעמוד בשעת המילה, כי היא גם שעת הברכה. וראה להלן. עוד יש להעיר על כך שישנה מחלוקת בין הראשונים מתי מברך אבי הבן, האם אחרי ברכתו של המוהל, או שאבי הבן מברך תחילה ואחר כך המוהל. ואם אבי הבן מברך אחר המוהל, האם ברכתו אחר המילה או עוד לפנייה. והאריך והעמיק בזה ר"י ורדיגר, בספרו עדות לישראל², בני ברק תשכ"ה, עמ' קכג-קכד, ואכמ"ל.

26 אמנם מביאי הביכורים, כפי הנראה, הלכו (בעמידה) כשנכנסו לירושלים, כפי שאולי יש לדייק מדברי הירושלמי ביכורים ג ב: בדרך היו אומרים: "שמחתי באומרים לי בית ה' נלך" (תהלים קכב א). בירושלים היו אומרים, "עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים..." (שם ב). אבל בעלייה לרגל היו עולים גם בבהמות וגם בעגלות. ראה על כך בספרו של שמואל ספראי, העלייה לרגל בימי בית שני, תל-אביב 1965, עמ' 113-114, 120, ואכמ"ל.

27 פרק ה, עמ' מט-נז.

28 שם, עמ' שיא-שכב.

29 תמונה מס' 1, שם עמ' שיא, מספר המוהלים ווינא 1728; ותמונה 2, מכ"י נאפולי, מן המאה ה"ט; ותמונות 3-4, מספרי מנהגים, אמשטרדם 1662, 1708.

[של

כגון מס' 5-9, 13³⁰. ועתה נוסיף כי כן הוא בכ"י קדום מן המאה הי"ג [תמונה מס' 1]³¹, ובעוד כ"י המתאר את המילה [תמונה מס' 2]³². גם נוצרים, כאשר ביקשו לצייר את מילתו של אותו האיש מושיבים את המוהל, ובודאי עשו כן על פי מה שלמדו אצל היהודים [ראה תמונות מס' 4-5]³³.

נראה לומר כי כאשר הכסא, עליו ישב הסנדק המחזיק את התינוק בידיו, היה כסא רגיל בגובהו, נח יותר היה לו למוהל לכרוע על ברכיו בשעת המילה, כפי שרואים אנו בתמונות שצויינו לעיל. גם מוהלים שבחרו לעמוד, צריכים היו לכופף את רגליהם בשעת המילה בכדי לבצע את עבודתם [ראה תמונה מס' 6]³⁴. ושמא עשו כן כי לא רצו לכרוע על הברך, שהוא כמנהג הגוים³⁵. ואולם, מאוחר יותר התהווה

30 תמונה מס' 5, מאת רומיין הוך, ההולנדי, 1665; מס' 6, מאת פיקאר, אמשטרדם 1722; מס' 8, מקירכנר 1728; מס' 9, מלויסדן 1692; מס' 7, מבודנשץ 1748; מס' 13, כ"י בודפשט, מגרמניה המאה הט"ו.

31 כ"י מן המאה הי"ג.

32 כ"י פרמה, ביבליוטיקה פלטינה fol. 267r, 3596, מובא בספרם של Thérèse & Mendel Metzger, Jewish Life in the Middle Ages, שווייץ 1982, עמ' 223, מס' 332. יש להוסיף על כך כהנה וכהנה. נציין כאן את עמוד השער של סדר ברכות, אמסטרדם 1687, שם המוהל כורע על ברך אחת [ראה תמונה מס' 3]. התמונה מובאת בספר: S. Havel-Hoshen, Odessy of the Exiles: The Sephardi Jews 1492-1992, בית התפוצות, חל-אביב 1992, מס' 56.

33 מס' 4, מאת Hans Leonard Schauffelein, לערך 1480 - 1538/40; והוא ע"פ מס' 5, מאת Albrecht Dürer, מסביבות 1505. ראה The Complete Woodcuts of Albrecht Dürer, בעריכת Willi Kurth, מהדורת Dover, ניו-יורק 1963, עמ' 184. אין הכוונה שהצייר עצמו ראה טקס ברית מילה יהודי, אלא שידע על פרטיו בדרך עקיפה. ועל ידיעתם של נוצרים בענין מנהגי היהודים ראה במנהגי ישראל ח"ו, עמ' עב בהערה 42 וכו'. ומעניין כי ידעו כי מלים על כלי מסוים, אבל, כפי שנראה, לא ידעו מה יש בכלי, מים או עפר, (או אולי כלום!). ונראה שחשבו שהכלי הוא רק לקבלת הדם. אמנם בבודנשץ ח"ד בתמונה מול עמ' 69, ובעמ' 62 חלק ט, 64 חלק יב, מדבר על ה-Sand schussel. ראה מש"כ בענין זה במנהגי ישראל ח"ב, עמ' צ-צד.

34 = תמונה מס' 2, במנהגי ישראל ח"ו, צויין לעיל הערה 29.

35 דן בענין זה בהרחבה יצחק (אריק) זימר, בספרו המצוין, עולם כמנהגו נוהג, ירושלים תשנ"ו, עמ' 88-97. וראה במיוחד עמ' 96-97, ושם הערה 141. ושמא בזמן שלא הקפידו שלא לכרוע, היה המוהל כורע לנוחיותו, ואז לא היה צורך בכסא גבוה וכו'. ואילו במקומות ובזמן שחששו לכרוע על ברך (וכמנהגו של האר"י, ראה זימר שם עמ' 97 הערה 145), אזי עמדו והגביהו את הכסא. ומידי השערה לא נפקינן.

נוהג בהשפעת פוסקים אחרונים, כגון ר' עקיבא איגר וכו', לפיו היו המוהלים עומדים בשעת מילה. ואולי היה זה גם קשור בנוהג שמצאנו שהחיתוך נעשה עם גמר הברכה. ומאחר והברכה נאמרת בעמידה גם המילה צריכה היתה להתקיים בעמידה, (ראה לעיל הערה 25). ובכדי שמעשה המילה יהא נוח יותר למוהל עשו כסאות גבוהים המיוחדים לסנדק, ואף שמו לו כרית על ברכיו המגביהה עוד יותר את החינוק³⁶, ובכך יכול היה המוהל למול אף בעמידה בצורה נוחה ובטוחה³⁷.

אכן נוהג זה של עמידה בשעת מילה נתפשט ברוב הקהילות, עד שכך נהגו אף בבבל במזרח ובמרוקו במערב. ואמנם, אצל יהדות תימן, המשמרת נוהגים קדמונים בקפידה, נהגו שהמוהל היה יושב על הארץ כשרגליו מקופלות תחתיו, בעוד שהסנדק יושב לפניו על גבי כר עבה³⁸.

36 ראה לדוגמה, Catalogue of the Jewish Museum, ed. R.D. Barnett, לונדון 1974, תמונה מס' 503, כסא כפול בגובה של 50 אינץ', או ב-Manumenta Judaica Katalog, קעלן 1964, E.111, fig 29, כסא כפול (מאה י"ח) 153 ס"מ בגובה, וכו'. וראה עוד בכסא שבמוזיאון ע"ש וולפסון שבהיכל שלמה, הובא בספרם של L. Bialer & E. Fink, Jewish Life, in Art and Tradition², גבעתיים 1980, עמ' 75 [תמונה מס' 7], מן המאה הי"ח, עליו כתוב "חברת בעלי ברית אברהם". הסנדק יושב גבוה, ורגליו על מעין מדף קטן.

37 וראה לדוגמה בציוריו של ר' אורי פייבוש משנת 1741 [תמונה מס' 8].
38 ראה בספרו של אברהם בן יעקב, מנהגי יהדות בבל בדורות האחרונים, ח"א, ירושלים תשנ"ג, עמ' 39, ע"פ ספר צרכי חופה ומילה, בגדד תרנ"ב, עמ' ז. ואילו לגבי מרוקו, ראה בספר נוהג בחכמה, מאת ר' יוסף נאים, בעריכת ר' משה עמאר, ישראל תשמ"ז, עמ' קטז אות יב.
ואידי דבענין מילה עסקינן, נפנה את תשומת הלב למה שכתבנו במנהגי ישראל ח"ד, שהמילה היא מעין קרבן. וכתב לי הרב דוד טהרני, מביתר עילית, הערה יקרה בענין זה, והריני מביאה כלשונה:

יש לחזק דבריו מדברי הגאון רבי חיים פאלאג'י בספרו שו"ת נשמת כל חי (ח"א, שאלוניקי תקצ"ב, יו"ד סימן סב) שדן באריכות לאסור לאבי הבן לעשות מלאכה ביום המילה בין לפני המילה ובין לאחריה, כיון שיום שאדם מקריב קרבן, יום טוב שלו הוא, ומילה היא כמו קרבן. אבל מותר לשותפים של אבי הבן לעשות מלאכה בחנות שמשותפת לשניהם. וכן מותר למוהל ולסנדק לעשות מלאכה ביום המילה, כיון שאין המוהל אלא ככהן המקריב וכהן לא נאסר במלאכה כשמקריב קרבן של אחרים. והגאון ר' מרדכי כרמי בספרו מאמר מרדכי

[שלב]

(או"ח סימן תסח סק"א) כתב לאסור עשיית מלאכה לשלושת בעלי הברית. מבואר מדבריהם שדנו את המילה כקרבת לכל דבר ולא רק רעיונית אלא הלכה למעשה.

עוד שם ציינו שיש קערות לברית מילה שעליהן תיאור העקידה, שהיא כמובן, סמל ודוגמה לקרבן. ויש להוסיף למה שצויין שם כוס של מילה שעליה ציור העקידה, מבוהמיה תרי"ב-1852(?), שבאוסף פויכטונגר; ראה אוסף פויכטונגר, מסורת ואמנות יהודית, מאת ישעיה שחר, ירושלים 1971, עמ' 22-23, מס' 10, [תמונה מס' 9]. אמנם נראה כי מרכיבים איקונוגרפיים שבציור זה מקורם באיקונוגרפיה הנוצרית, שהרי העצים שעל גבי המזבח ערוכים שתי וערב, כפי שמופיע באמנות הנוצרית. ראה: Avril Henry, *Biblia Pauperum*, ניו-יורק 1987, בפירוש שבעמ' 99 לתמונת העקידה שבעמ' 96. ואין כאן מקום להאריך. וראה מש"כ בספר Eshkolot: Essays in memory of R. Ronald Lubofsky, מלבורן 2002, עמ' 213-225.

כמו כן ישנו סכין למילה מאיטליה, מן המאה הי"ז(?) באוסף שטיגליץ, שבמוזיאון ישראל, עם ידית עשויה עץ מגולף, ובה תיאור עקידת יצחק: אברהם ניצב, בימינו המאכלת ושמאלו אוחזת בראשו של יצחק הכורע... וכו', [ראה תמונה מס' 10]. ראה הקטלוג של אוסף שטיגליץ מאת חיה בנוזמן, ירושלים 1987, מס' 206, עמ' 310-311. יש להעיר כי הצורה שבגילוף זה מזכיר במקצת את העקידה שבקתדרלה שבשער הדרומי שב-Jaca, שבספרד, מסביבות 1100, גם שם אברהם ניצב, בימינו מאכלת ושמאלו אוחזת בראשו של יצחק וכו' [תמונה מס' 11]. והענין ראוי לעיון.

באשר לקערות, רבות הנה. ראה לדוגמה נוספת את זו שבאוסף וולפסון שבהיכל שלמה, מפולין, המאה הי"ט, הובאה בספרם של Y.L. Bialer & E. Fink, *Jewish Life in Art and Tradition*, גבעתיים 1980, עמ' 78, [תמונה מס' 12]. אלא שבמקצת הספרים מתוארות קערות אלה כמיועדות לפדיון הבן. וכן כתב שחר, שם עמ' 32 מס' 52:

צלחת לפדיון הבן... הצלחת שימשה אולי למעוֹת שהאב מגיש בעת פדיון הבן. דקדקתי כשזכיתי לפדות בני בכורי... ליתן לכהן... ואף שמסרתי לו קערת כסף אחת מלאה מטבעות זהב וכסף כנהוג פה... (יוסף אומץ, פרנקפורט תרפ"ח, עמ' 346). מתחילה הניח האב המעות כנגד זהב אחד ורביע ריינו"ס בכלי כסף, ושאל הרב על מנין המעות, והשיב אחד מן הבחורים: הלא הכלי שזה יותר מחמשת סלעים, שיעור הפדיון (ספר המהרי"ל, אמסטרדם ת"צ, דף סח ע"א) [=מהדורת רש"י שפיצר, ירושלים תשמ"ט, עמ' תפט. ד.ש.].

אמנם נכון הדבר שבמקצת הקהילות נהגו להשתמש בקערה לפדיון הבן, כפי שמתואר לעיל, אבל גם בברית מילה השתמשו בקערה מיוחדת (ראה מנהגי ישראל ח"ב, עמ' צ-צד), כפי שאנו רואים מן התמונות המובאות לעיל בפרק זה. וכן מבודנשץ, ארלנג 1748, ח"ד, עמ' 69 [תמונה מס' 13], וכן מפיקאר וכו'. ועוד ראה הקערה שבמוזיאון Cluny, קערה איטלקית מפדואה, מן המאה הי"ז, עליה מצוירת בתבליט ברית מילה, ומסביב חרות הפסוק "וימל אברהם

[שלג

2. "ברית מילה", כ"י פרמו, ביבליאטיקה פלטינה 3596

1. "ברית מילה", בכתב יד מהמאה הי"ג
אה"ח 1234567

את יצחק בנו בן שמונת ימים כאשר צוה אותו אלקים" (בראשית כא ד). אגב, המוהל יושב. ראה: V. Klagsbald, Catalogue raisonné de la collection juive du musée de Cluny, פאריז 1981, עמ' 27 [תמונה מס' 14]. המוטיב של העקידה מתאים יותר, לדעתי, לטקס הברית מילה מאשר לפדיון הבן. והראיה לכך מסכין מילה שבאוסף המוזיאון Cluny (שם עמ' 28 מס' 12), מהולנד(?), שנת 1698, שהידיית שלה (מקריסטל) מגולפת מארכע צידיה. משני צדדים ציורים של עקידת יצחק וטקס ברית מילה, ומשני צדדים נוספים "הפטוק" בבראשית כא ד, "וימל אברהם את יצחק בנו לפ"ק". וראה הערתו המאלפת של המהדיר במקום. ועתה מצאתי שבקהילת יאנינה שביוון בסעודה שבילילה שלפני ברית מילה (שנקרא Salamatia. אולי מן היוונית s'alla matia = בפני עיני כולם) שרו שירי ברית מילה, והפופולרי שבכולם "עקידת יצחק" (I Thysia tou Isaac). ראה בספרה של Rae Dalven The Jews, of Ioannina, יוני 1990, עמ' 79.

שלדן

3. סדר ברכות, אמסטרדם 1687

שלח

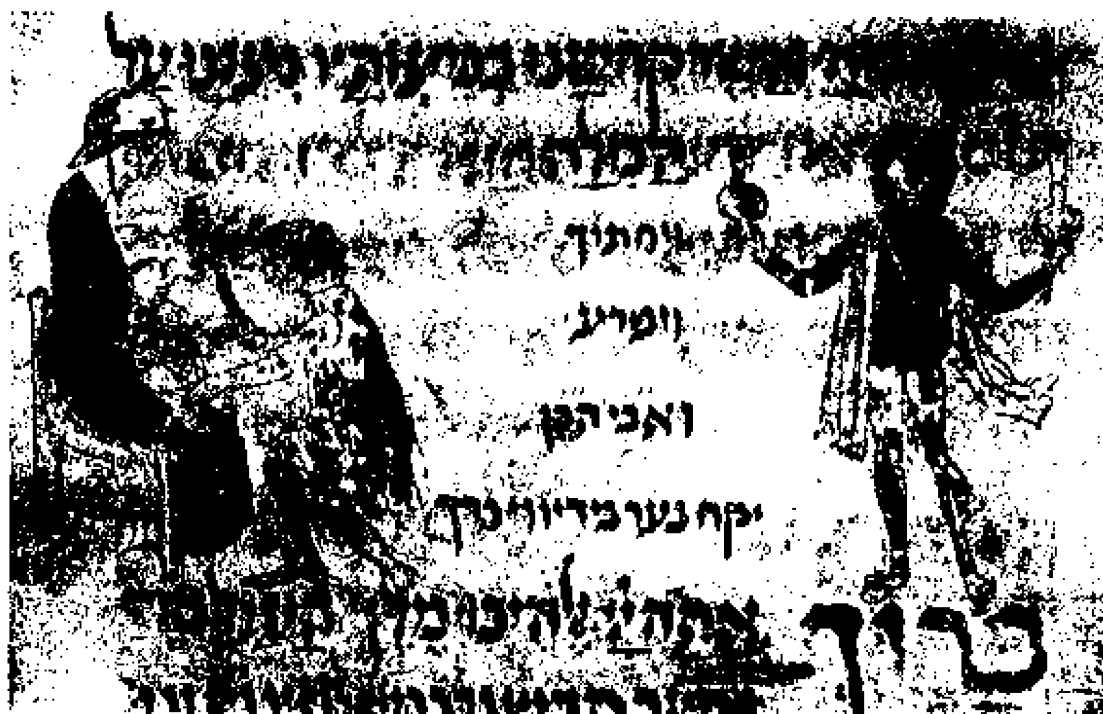
4. "כרית מילה", הנס שאופליין, c. 1550

[שלו]

5. "ברית מילה", דירר 1505

ן שלז

6. "ברית מילה", ספר המזהלים, ווינה 1728

7. כסא למילה,
מ"חברת בעלי ברית אברהם", מאה הי"ח

[שלח]

ברוך אֲתָהּ הָאֵלֶּהּ הַיְיָ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר
קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וּצְוָנוּ עַל הַמִּילָה:

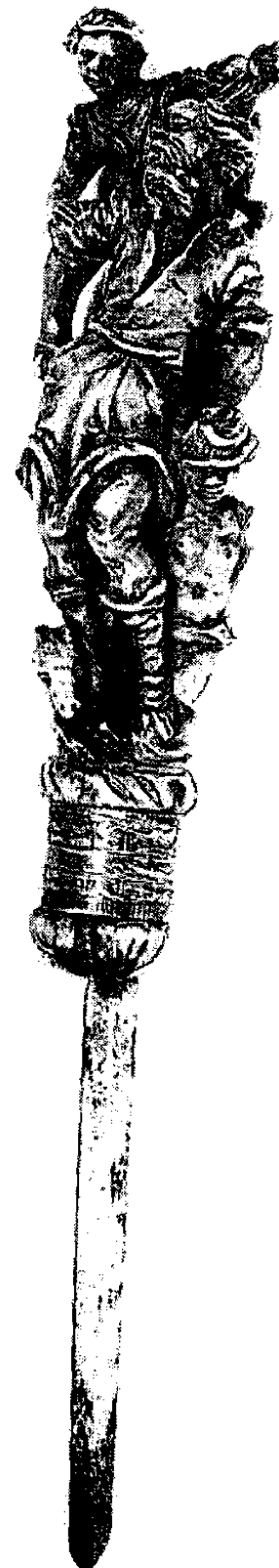

8. ברית מילה, מאת ר' אורי פייבוש, 1741

9. כוס של מילה, בוהמיה 1852 (?)
אוסף פויכטונגר

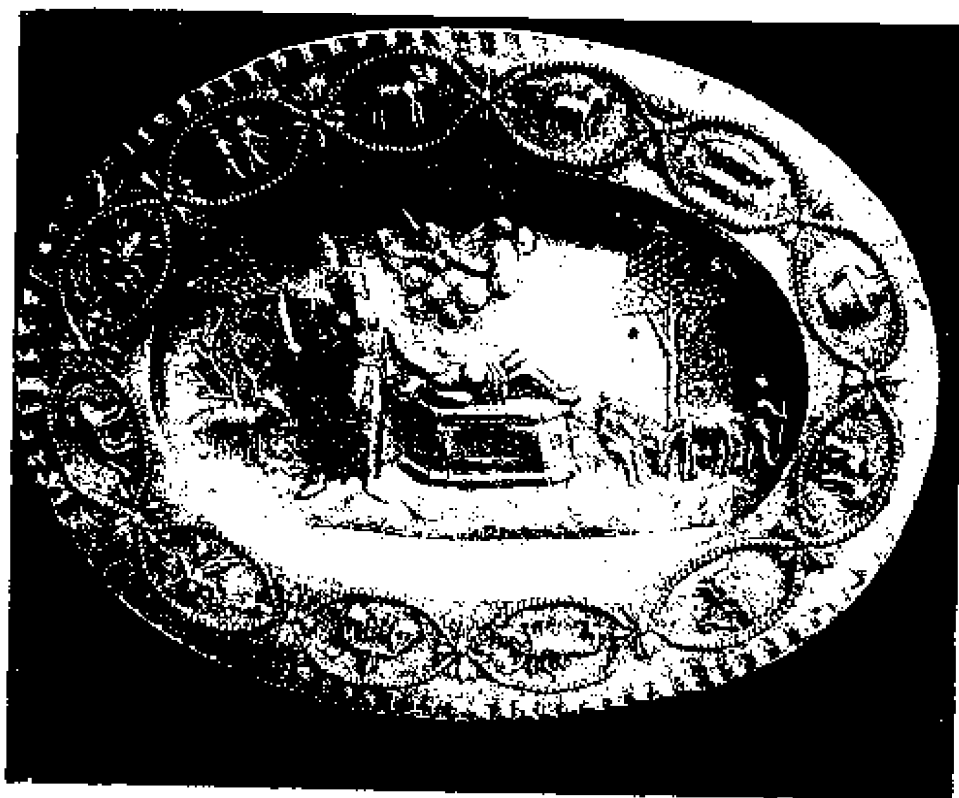
ן שלט

10. סכין למילה, איטליה, מאה הי"ז (?)

11. "עקידת יצחק", קהרלה שביאקה שבספרד, c. 1100

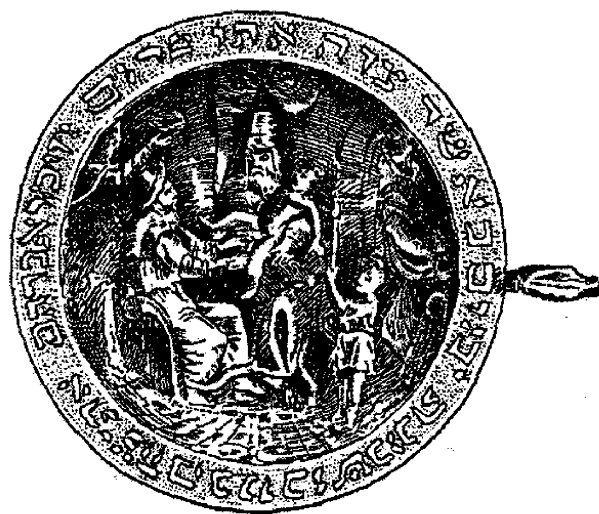
12. "עקידה" על קערה למילה (או לפדיון הבן), פולין, המאה הי"ט

[ש מ]

13. "ענייני מילה", בודנשץ, ארלנג 1748

14. "ברית מילה" על קערה איטלקית מפרדואה, המאה הי"ז

[שמב]